

NÉHÁNY GONDOLAT AZ ELMÚLT KÉT ÉVTIZED ALFÖLDI VÁLTOZÁSAIRÓL

Csatári Bálint*

1. Bevezető

Kétségtelenül izgalmas szellemi kihívás és vállalkozás egy viszonylag rövid, esszészerű tanulmányban összegezni az Alföld nagyrégióban az elmúlt két évtizedben bekövetkezett különböző földrajzi jellegű változások legfontosabb elemeit. Ez a magyar nagytáj, amelynek különleges, sőt nem egy időszakban kitüntetetten fontos szerepe országunk fejlődésében aligha vitatható, a legújabb kori változásainknak pedig talán a legnagyobb vesztese. Környezeti, gazdasági és társadalmi tekintetben egyaránt.

Településeinek társadalma két évtizede, hogy folyamatosan, sőt fokozódó félelemben és elkeseredéssel küzd a természeti környezeti változások (árvíz, belvíz, szárazodás, a táj szinte általános degradációja, stb.) által okozott – alföldi önerőből szinte megoldhatatlan – problémákkal, az újabbnál újabb kihívásokkal.

A minden korábbi korban valamilyen formában a tájat és annak „világát” sokoldalúan éltető és fenntartó mezőgazdaságának piac- és népességeltartó képessége drasztikusan lecsökkent. A városok hagyományos élelmiszeripara, de az államszocializmus időszakában telepített ún. „részlegipara” is összeomlott.

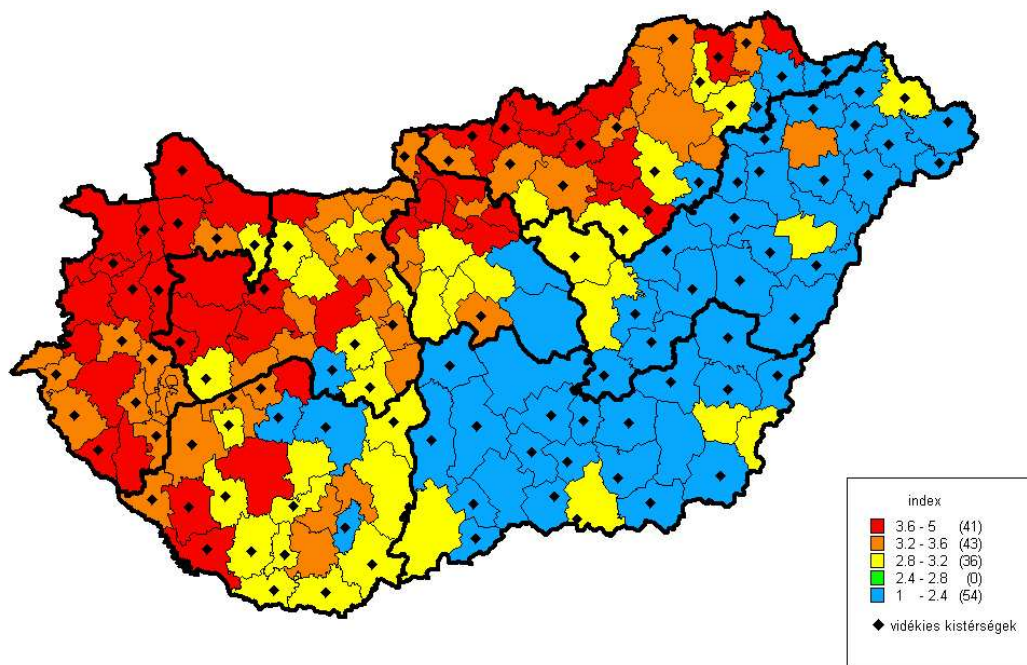
A városi központoknak a vidékeikkel való együttműködése csak ritka esetekben alakult sikeresen. Az ennek kereteit adó kistérségek funkciói és határai is gyakran változtak. A szolgáltató szektorok lassú fejlődése csak kevéssé volt képes ellensúlyozni a drasztikusan megnövekedett – a mezőgazdaság és az ipar válsága miatt fellépő – munkanélküliséget.

A relatíve mindig elmaradott alföldi infrastruktúra felzárkózása ugyan haladt valamelyest előre (autópályák, telefónia és internet, gáz- és vízellátás, csatornázás, hulladékkezelés), de ezt alig követte a gazdaság térségi hatásokat is mutató fejlődése, egykét földrajzi tekintetben jól kivehető sávot (Budapest–Kecskemét–Szeged) vagy fejlődési pólus-együttest (Debrecen–Nyíregyháza) kivéve.

Az is elszomorító tanulsága az elmúlt két évtizednek, hogy az 1989–1990-es rendszerváltás kezdeteinek lelkes, jövőbe mutató és igen progresszív szakmai – civil kezdeményezéseinek (pl. Nagyalföld Alapítvány, különböző kistérségi, tájvédő egyesületek) tevékenysége egyre inkább elhalványult. Nem erősödött meg tehát kellőképpen és így *nem vált a társadalmi változásokat gerjesztő erővé az alföldi identitás*. Sőt, a „hivatalos” regionalizáció szinte idegenkedett minden olyan – akár a lokális társadalom erős táji önazonosságára építő – horizontális jellegű, vagy spontán térségi együttműködéstől, amelyre nem terjedt ki a politikai hatalom hazánkban már szinte „mindenek felettinek” tartott befolyása. Csak tetézte e problémák sorát a folyamatos elvándorlás, az alföldi társadalom tekintélyes részének előregedése, illetve elszegényedése, a cigány kisebbség egyes térségekben „felhalmozódó” konfliktusainak sora.

A jövőkép hiánya, az „ideiglenesség” lélekromboló ereje ma is látható az alábbi „Alföld ábrán”, amely kistérségi szinten összegzi és területi szintű átlagokhoz viszonyítva osztályozza az elmúlt negyedszázad magyarországi öngyilkossági adatait (1. ábra).

* Dr. Csatári Bálint, kandidátusa, ny. akadémiai intézetigazgató (MTA RKK Alföldi Intézet), Kecskemét, egyetemi docens, SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged

1. ábra. Az öngyilkossági ráta minősítése a magyarországi kistérségekben 1970–2002¹
(Forrás: MTA RKK Kecskemét adatbázisa, szerkesztette: Csatári B.)

De nem kevés és hatásainak valódi „mélységében” még mindig alig ismert változást hozott a régió „országhatárainak” sajátos funkcióváltása. Rendkívül súlyosak voltak a délszláv háborús határhatások a kilencvenes évek közepén. Rövidesen „teljesen átjárható” lesz a keleti, romániai országhatár. Újraépülhetnek a kilencven éve szétszakított terek organikus gazdasági-társadalmi kapcsolatai. Sőt az Európai Unió és Ukrajna között a növekedő gazdasági kapcsolatok át- és talán felértékelhetik az ország és az Alföld észak-keleti határzónáját is.

E változások tehát – igen kevés kivételtől eltekintve – leértékelték a régiókat. Ennek globális és lokális összetevői egyaránt meghatározhatók. Mi most csak arra a kérdésre keressük a választ, hogy a gazdasági-társadalmi rendszerváltozás kezdetén megszületett Alföld kutatás-fejlesztési dokumentumok, javaslatok, majd az 1990-es évek végére elkészült hivatalos regionális fejlesztési stratégiák mennyire „voltak” felelősek a régió felzárkózásnak elmaradásáért, azokért a kétségtelen kudarcokért, amelyek az Alföldet az elmúlt két évtizedben érték.

Nyilván a szükséges és lehetséges válaszokat két irányból lehet megfogalmazni. Egyrészt a tudomány, az alkalmazott kutatások, a tervezési-fejlesztési szakma oldaláról, másrészt az országos és a helyi (esetlegesen a térségi) politika oldaláról, hozzávéve azt az intézményrendszert, illetve annak hiányosságait is, amelyek a területi (regionális) fejlődésért felelősek (lehetnek).

¹ A települések 10000 lakosra jutó öngyilkossági adatait kistérségi szinten összegeztük, majd ezeket térségi adatokat öt egyenlő osztályközre bontva minősítettük. A legkedvezőbb érték 5-öst, a legalacsonyabb 1-es kapott. Az alföldi térségek e téren való erős különbözőségét, súlyosan nehéz helyzetét még az mutatja, alulról a második, a 2,4 – 2,8 közötti kategóriában nem található egyetlen kistérség sem.

2. A területi tudományok és az Alföld

Az itt élő kutatók és szakemberek között szinte közismert tény, hogy az első szabadon választott Országgyűlés 1991. áprilisában határozatot hozott az Alföld régió „időszerű tájvédelmi és tájhasznosítási kérdéseiről”. Ezt a lépést egy – az akkori körülmények ismeretében egy szakmailag is igen jól megfogalmazott – Kormányhatározat követte, majd elkezdődtek a régió szellemi műhelyeinek aktív és érdemi együttműködésével, közreműködésével a sokak által „csak Alföld Programnak”² nevezett alkalmazott kutatások (Csatári 1995).

Ezek a munkák, több mint száz elméleti és gyakorlati szakember részvételével, gazdag módszertani apparátussal, több mint ötven különböző szintű és tematikájú szakmai tanácskozással, érlelő vita után újragondolták az „Alföld szindróma”³ szinte minden akkor aktuális, vagy sokak szerint újjáéledő elemét (Csatári B. 1993).

A legfontosabb eredményeket, a régió egésze fejlesztésére megfogalmazott, tudományosan megalapozott ajánlásokat – ma már szinte elképzelhetetlennek tűnő módon – a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége is megvitatta, majd a stratégailag legfontosabb téziseket határozatába foglalva továbbította a kormányzat felé.⁴

Az Alföld helyzetét és perspektíváit felvázoló talán legfontosabb dokumentum négy fő fejlesztési irányelvet fogalmazott meg, melyeket további 18 tézisszerű pontban foglalt össze. Jól reprezentálja e munka iránti közérdeklődést, hogy az 1993. december 1–2-án tartott I. Alföld Kongresszuson több, mint 250-en vettek részt, kutatók, szakemberek, országos és helyi politika vezetők. S az igen élénk viták még optimista hangnemben szóltak a régió közösen, regionális összefogással megoldandó feladatairól (Timár J. 1994).

Az Alföld előtt álló akkori felzárkózási és fejlesztési feladatok tudományos igényű megfogalmazására – így két évtized távlatából visszatekintve is – mélységesen igazak Enyedi Györgynek a szavai, melyeket a legutóbbi 2008. novemberi hasonló rendezvényen elmondott: „A jelenlegi tudásunk nem lesz elegendő az új konfliktusok megértéséhez, s kezelésükhöz. ...A tudományos kutatásnak nem időszerű problémákkal kell foglalkozni, hanem azokkal, melyek 5–10 év múlva lesznek időszerűek” (Enyedi Gy. 2008).

Ha e tekintetben tesszük mérlegre az első és második – az MTA Stratégiai Kutatások programjából az 1990-es évtized második felében futó – Alföld kutatásokat, akkor a tudományos szféra mérlegét – talán minden elfogultság nélkül – pozitívan értékelhetjük.

Lássunk ennek illusztrálására néhány példát. A már fentebb megnevezett MTA elnökségi határozatban⁵ megfogalmazott, akkori alföldi jövő-problémák között kiemelkedő helyet kapott a régió sajátos és veszélyeztetett tájegységeinek környezetmegőrzése, tájvédelme. Ehhez szorosan kapcsolódva javasolta a kutatói kollektíva a régió komplex vízgazdálkodásának, vízrendezésnek szükségességét, a táji fenntarthatóság tekintetében alapvetően fontos mezőgazdaság újjászervezését. A résztanulmányok két fontos alföldi tájegység várható konfliktusait emelték ki, a Tisza folyó térségét és a Kiskunsági Homokhátságot. Azon túl, hogy eltelt két évtized alatt örvendetesen növekedtek a természetvédelem alá került alföldi területek, sőt – jórészt a nemzeti parki igazgatóságok közreműködésével – az

² A „program” kifejezés használata tartalmilag nem volt a legszerencsésebb, hiszen a hozzá kapcsolódó tényleges tevékenységek elsősorban alkalmazott kutatás-fejlesztési programok végrehajtását jelentették.

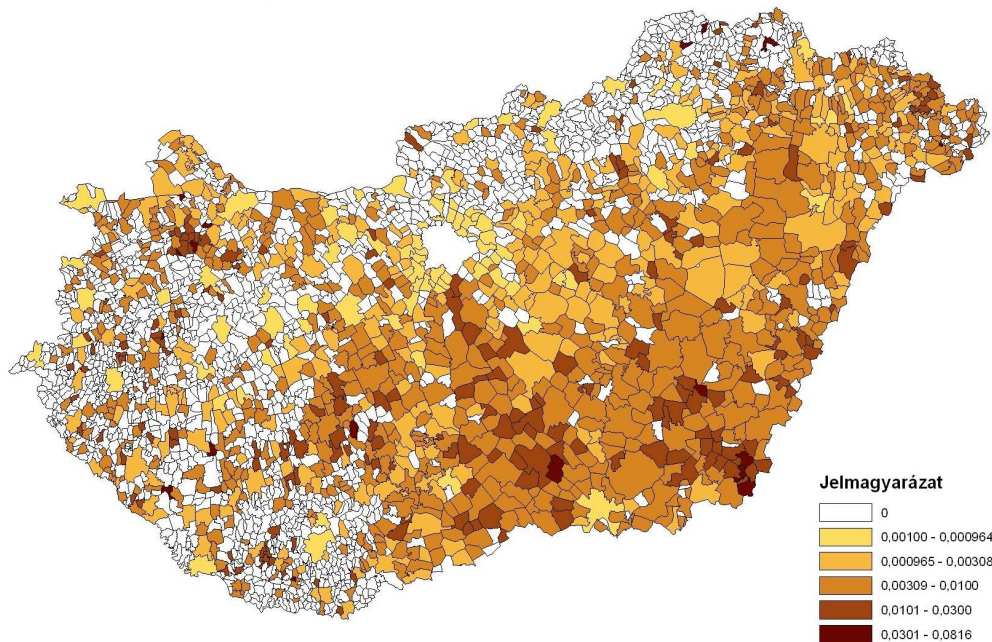
³ Beluszky Pál (1988) kifejezése.

⁴ MTA Elnöksége 44/1993. sz. határozata. Megjelent a Tér és társadalom 1993. 3–4. sz. pp. 151–164.

⁵ Ua. mint az előző.

agrár-környezetvédelmi művelésbe vont területek aránya is növekedett, igazából mégsem lehetünk elégedettek. A táj egészét uraló mezőgazdaságban nem történt meg a „termelés-feldolgozás-értékesítés”⁶ láncok elvárható újjászervezése, az európai uniós támogatási rendszerek pedig a legjobb talajú térségekben monokulturás agrársivatagot teremtettek, úgy, hogy a kárpótlás révén kialakult kusza (és részleteiben ismeretlen) tulajdoni viszonyok miatt e támogatás egy jelentős része a régió termelő vidékeiről már évtizedek óta elköltözött kárpótolt tulajdosokhoz a városokba, vagy a fővárosba és környékére vándorol.

Ennek ellenére legújabb vizsgálataink térképre vitt adatai (2. ábra) még mindig azt mutatják, hogy a régió agrárvilága még napjainkban is több százezer kis- és östermelőnek biztosít valamekkora megélhetést, s ha a helyi piacok újjáépítésében szerepet kaphatnak, akkor e tevékenység akár újra bővíthet. Hozzáteve, hogy a táj rehabilitációjában a legeltető állattartásnak is sokkal nagyobb feladatok juthatnának.

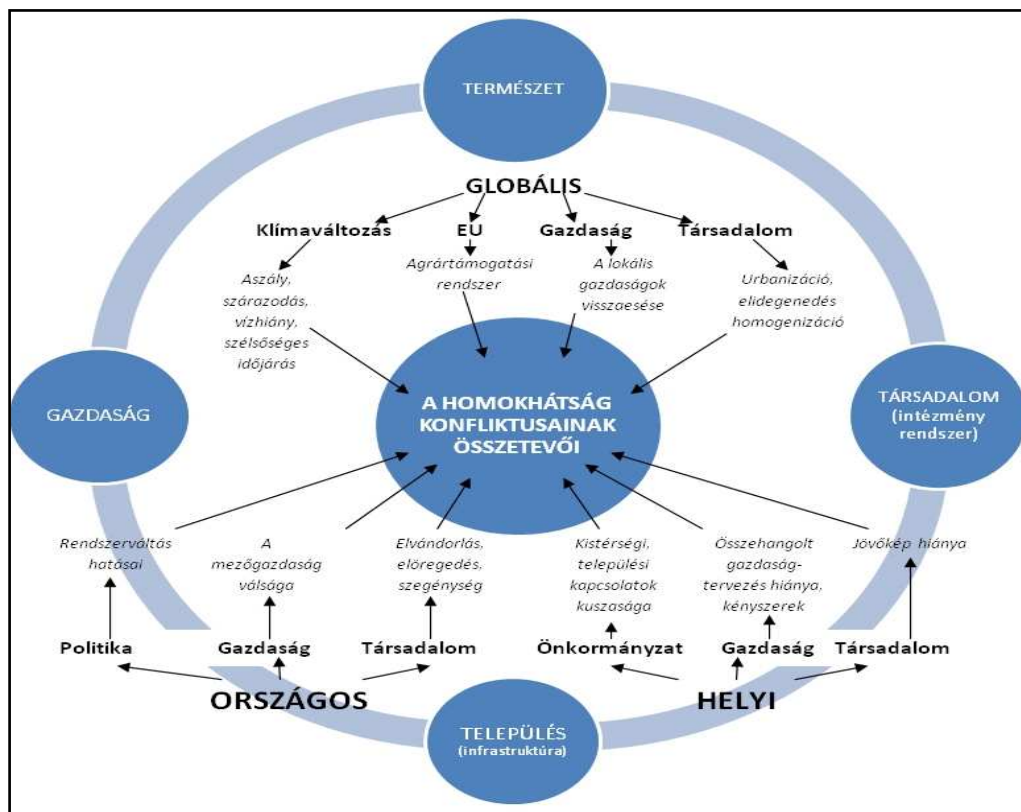

2. ábra. A mezőgazdasági kistermelők aránya a lakosságon belül 2007-ben (Budapest nélkül) (Forrás: MTA RKK, Kecskemét, szerkesztette: Farkas Jenő Zsolt)

Végül, helyes tudományos felvetés volt 1993-ban a két legsúlyosabb konfliktusterület (Tisza, Kiskunság) meghatározása is, amelyeknek az érzékeny – sőt az egész régióra hatással lévő – komplex igényű, táji-környezeti megújítása, rehabilitációja még mindig megoldatlan feladat az alföldi társadalom és a ország számára is. Talán itt és ehhez a mindenképpen komplexen kezelendő problémához lehet hozzátenni egy fontos megjegyzést: a helyi-térségi társadalom saját környezetétől való elidegenedése, esetenként közömbössége, igénytelensége, értékvesztése a hagyományos gazdálkodáshoz köthető, a tájat is tudatosan fenntartó gazdálkodási formák (ártéri, tanyás) csak nagyon mérsékelt hatású újjászerveződése ma sokkal pesszimistább scenáriók megfogalmazását teszi lehetővé, mint két évtizede.

⁶ Szó szerinti idézet ugyanonnan.

Azóta a globális problémák hatásai is sokkal erőteljesebbé váltak, tehát beavatkozásoknak is sokkal komplexebben felépítetteknek kellene lenniük. Mint azt a 3. ábra mutatja. Ma már részleteiben is sokkal alaposabban ismerjük az alföldi táj változásainak mélységét és veszélyeztetettségét, ezért ha a területi tudomány e része előre tekint, akkor a közeljövőben el kell kezdődniük azoknak a részletes és az alföldi társadalom által is befogadott, sőt támogatott programoknak, amelyek a régió környezetének, tájainak további romlását megállítják. S ennek mind a jövő alföldi élelemtermelésében, mind a zöld energia előállításában, mind a növekvő értékű víz hasznosításában döntő szerepe kell, hogy legyen.

3. ábra: A Homokhátság konfliktusainak megoldásra váró összetevői
(Szerkesztette: Csatári B.–Farkas J.)

Az alföldi gazdaság további szektorait illetően mélységesen helytállóak Enyedi György 1993-ban tett állításai, miszerint a régió gazdaságának megújulási lehetőségeit – az akkor előrevetített jövőt illetően – a különböző hálózatokba való bekapcsolódási formák fogják adni.

Azt remélték sokan (kutatók és fejlesztők), hogy a megszülető kis- és középvállalkozások majd fokozatosan mérséklék a régió valóban drasztikusan megnövekedett munkanélküliségét, s képesek lesznek nemcsak a helyi piacot kiépíteni, élnékíteni, de akár bekapcsolódni Európa bármely nagyobb vállalati hálózatába. Ez a jóslat sajnos igen mérsékeltten vált be, s még az olyan valóban nagy beruházás esetén is igen bonyolult feladat a térségi munkaerő és a beszállítói vállalkozói kör toborzása, mint a Mercedes most folyó kecskeméti nagyberuházása. Az alföldi gazdaság és a települések piaci versenyképességének javítása

még mindig a jövő fontos feladatai közé tartozik. S e tekintetben talán egy igen érdekes „alföldi hagyományra” lehet akár ma is felhívni a figyelmet. Ebben a régióban a társadalom képzettségének növekedése, egyetemi, középiskolai vagy akár kulturális intézményrendszerének a kiépülése rendre megelőzte a gazdaságának, települései általános életminőségének a fejlődését (Beluszky P. 2001). Ez a sokak által vallott és igazolt paradigma vélhetően újra aktuális lehet az elkövetkező, Alföldre váró két évtizedre. Mert miután „kevésbé volt alkalmazásban” 1990 óta, talán a kudarcok egy része éppen e törvényszerűség figyelmen kívül hagyásának a következménye.

Végül az akkori tudományos eredmények igen gazdag tárházából – részben területi okokból is – már csak egyetlen érdekes eredményt, előrejelzést veszünk itt elő: ez pedig az Alföld településstruktúrája, illetve a mai kistérségi területi beosztási rendszerbe erőszakolt város–vidék kapcsolatrendszer. A korábban kétségtelenül sajátos identitással és történelmi tájtudattal is rendelkező alföldi területek (Jászság, Bereg, Bihar, Bácska, stb.) megkísérelték ugyan „feltámasztani” azokat a lokális táji, települési, kulturális értékeket, amelyek akár sok évszázadon át bizonyos társadalmi energiákat is biztosítottak a fennmaradáshoz, a „túléléshez”, de igen kevés sikerrel. Ahhoz – mint a 4. ábra is jelzi – sokkal adekvátabb, a térségek települési struktúrájához és a településközi kapcsolatrendszeréhez is sokkal jobban igazodó tervezésre és fejlesztéspolitikára lett volna szükség.

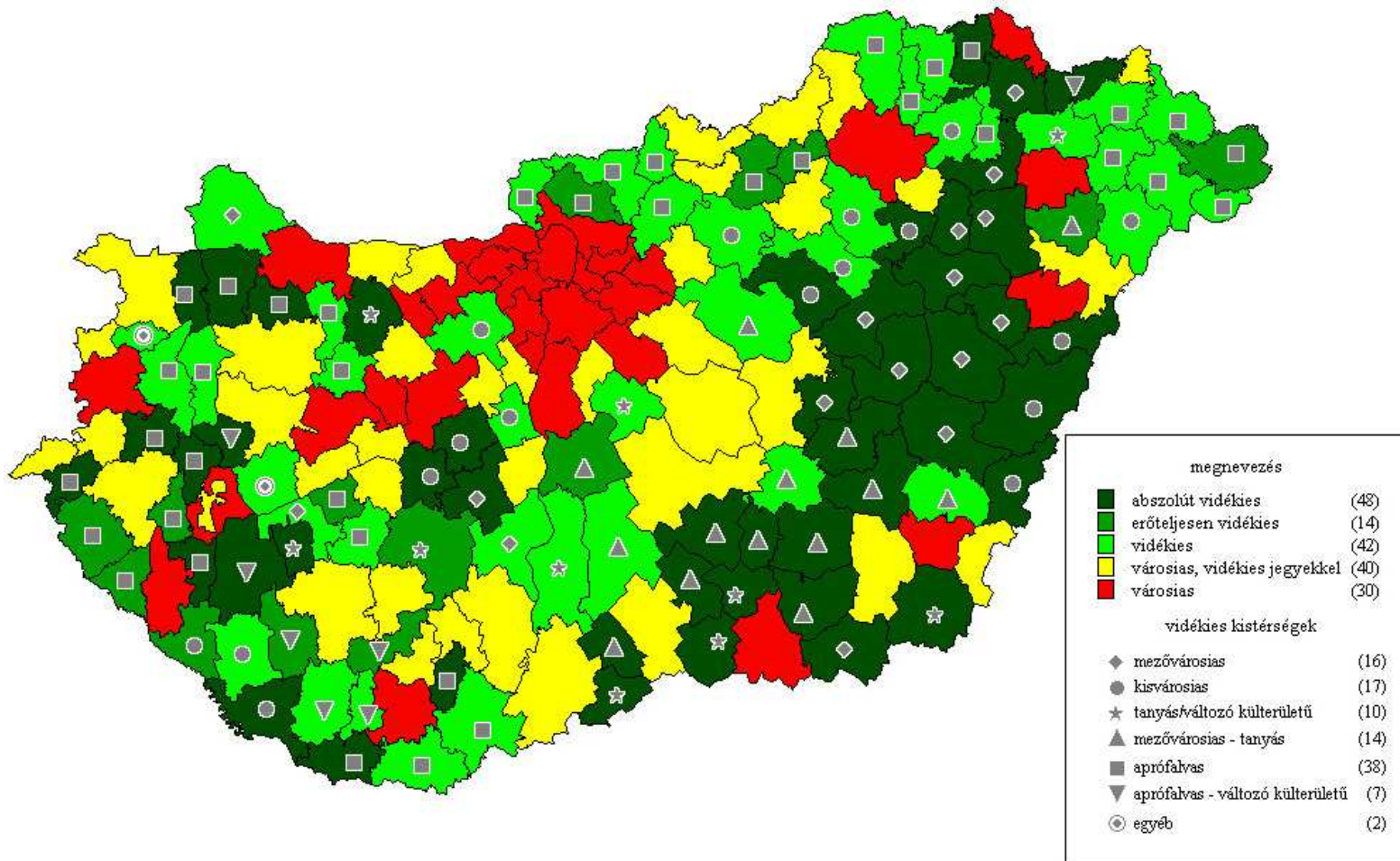
Az egyébként 100%-os városi népességgel bíró alföldi „vidéki” térségeket, a volt mezővárosi, illetve tanyás térségeket olyannyira nem tudta megfelelően kezelni a „politika”, hogy a „tanya” fogalma még az építési törvénybe sem került bele. S közben fokozatosan épült le az egykori mezővárosok színvonalas intézményrendszere, népességük csökkenése és öregedése folytán már alig rendelkeznek helyi társadalmi erőforrásokkal, energiákkal. Az államszocializmus kezdetén elszenvedett – a paraszt-polgári rétegek elvesztése miatti – súlyos politikai diszkriminációjuk nyomán keletkezett veszteségek „tényleges kárpótlása” nem következett (és tegyük hozzá nem is következhetett) be.

Az első Alföld kutatás zárómondata a következőképpen szól: „A kutatási program végrehajtása során az alföldi társadalom számos megnyilvánulása bizonyította egy új felépítésű, alulról építkező, regionális és tájfejlesztési célokat szolgáló program fogadásának készségét”(Csatári B. 1993).

3. A területi politika és az Alföld

Vélhetően ennek az előbbi mondat két tartalmi elemének a „be nem következése” jelentette az egykori Alföld program úgymond „területpolitikai” kudarcát. Az egyik az „alulról építkezés” területfejlesztési filozófiájának az elmaradása, a másik a valódi „regionális és tájfejlesztési célokat szolgáló” programok hiánya.

Az alulról építkezés ügyében rögzíthető, hogy az első, mondhatni spontán szerveződésű kistérségek esetében még számoltak azok civil és lokális politikusi szervezői a homogenitás, a funkcionalitás és identitás területszervezési tényezőinek fontosságával, azzal hogy a tradíciók, akár a hagyományos településközi kapcsolatok is számottevő szerepet kapjanak az első kistérségi PHARE pályázati programokban. Majd amikor ezek térségi egységek mondhatni hivatalos „területfejlesztési, statisztikai kistérségek” alakultak az 1996-os törvény elfogadása nyomán, szinten elveszett bennük minden spontán és őszinte társadalmi kezdeményezés. *A meglehetősen kezdetleges demokratikus berendezkedésünkből is következően a politikai hatalom rendre „államosítani”, vagy legalábbis teljes központi kormányzati hatalmi befolyása alatt tartani akart mindent.*

4. ábra. A magyarországi kistérségek térszerkezeti típusok szerinti megoszlása 2005-ben
 (Forrás: MTA RKK Számítóközpontja, Kecskemét, Szerkesztette: Csatári B.)

Így azokat a térségi vagy regionális szerveződések is, amelyek a rendszerváltozás után erőteljesen meggyengült megyei középszint pótlására jöttek létre, gyakran élére állva olyan kezdeményezéseknek, amelyek az Alföld akkor elképzelt és elég alaposan megkutatott jövője szempontjából igen fontosak lehetnek volna (pl. Tisza-menti Önkormányzatok Szövetsége, Dél-alföldi Kistérségek Egyesülete, Homokhátság Térségfejlesztési Társulás, vagy akár a Nagyalföld Alapítvány).

Sajnos ez az 1990-es évek első felében tapasztalható szellemi és civil-szervezeti pezségés a tényleges regionális (fejlesztési) politikát tekintve tovább gyengült a fejlesztési régiók megalakításával. Bár az Észak- és a Dél-Alföld régiók még az első és igényes, komplex szemlélettel készült regionális fejlesztési koncepciókban gyakran utalnak az Alföld kutatási program eredményeire és az MTA Elnöksége ajánlásaira, a tényleges európai regionális előcsatlakozási programok idejére már csak a hatalmi központok pályázati forrásai jelentették a „tényleges és minden tekintetben meglehetősen besűkülte pályát” vizsgált régióink számára.

Úgy tűnik a központi és helyi (térségi) politikusok számára is *a mindenáron való terület- és településfejlesztési forrásszerzés vált az egyetlen céllá*, úgy hogy azoknak gyakran sem a környezeti hatásaival, sem komplex térbeli (táji) externáliáival nem számoltak. A régiók és kistérségek lehet, hogy azért sem erősödtek meg a területfejlesztés valódi céljainak megfelelően, mert sem a központi hatalom képviselői, sem a helyi települési önkormányzati vezetők nem akartak lemondani megszerzett hatalmuk (és a fejlesztési források felett való teljes rendelkezés jogáról) egy erősödő, a tervezésben-fejlesztésben jól működő régiós középszint javára. E dolog addig „fajult”, hogy 2010-ben már a kormányzat területfejlesztési alapja is megszűnt, az Európai Unió által biztosított szerény regionális fejlesztési források pedig szinte „elvesznek” a szisztematikusan egyre kevésbé tervezett (és kutatott) alföldi térben.

A politika, illetve pontosabban a területpolitika Alfölddel kapcsolatos egyik legváratlanabb lépése egyébként az volt, amikor akkori miniszterelnök utolsó hivatali munkanapján, 1994. május 9-én aláírta az Alföldről szóló kormányhatározatot. Majd annak végrehajtását a következő környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter a területfejlesztésről és -rendezésről szóló törvény életbe lépéséig felfüggesztette. Ez a nevezett törvény tudjuk jól, életbe lépett. Sőt egyszer volt még egy „igazi” Alföld tanácskozás Szolnokon, valamikor 1997 nyarán, amikor az akkori kormányzat „megkísérelte rábízni” az alakuló alföldi régiókra az említett határozat egyes feladatait. Kevés sikerrel. Mert már akkor is szinte kizárólag arról folyt a vita, hogy ki, s hova ad hozzá azonnal pénzt is.

4. Zárógondolatok

Így az egész Alföldet fontosságának és lehetőségeinek mértékében is tekintetbe vevő – mondhatni az európai területpolitikai gondolkodással is együtt haladni képes – regionális fejlesztéspolitika fokozatosan elenyészett. Nem következett be a valóságos regionalizáció. A régió ugyan megmaradt a tudományos vizsgálódások érdekes tárgyául, s a közbeszédben is előfordul, hogy emlegetik „néha” az Alföldet. De ez sajnos sokkal kevesebb, mint amire változatlanul szüksége lenne ennek a markáns magyar nagytájnak és társadalmának.

A globális változásokra adható lokális válaszokat itt kell(ene) kitalálni és megvalósítani végre azokat a programokat, amelyek közül jó néhány – s ezt egy Alföld kutató számára igen szomorú leírni – két évtizede vár, tudományosan is alátámasztva, a megva-

lósításra. Mondhatni, hogyha igaz az a tétel, hogy a tudománynak a jövő problémáira kell koncentrálni, akkor mi – kissé keserűen írom le – talán túlságosan is a jövőbe láttunk.

Meggyőződéssel vallom, mint kutató és mint egyetemi oktató is, hogy bizonyára lesz sikeresebb periódusa még az Alföldnek. Ehhez talán újra vizsgálnunk kellene, hogy milyen az itt élők azonosságadata, helyismerete. S van-e a közösségünk „itt élésének” valamiféle jelentéstartalma, amely akár az értelmén túlmenően érzelmi viszonyokkal is meghatározott. Ahogy a modern geográfia művelői mondják, az ember nemcsak az adott környezetében és a házában él, hanem egy – az adott hely szelleme által meghatározott – szimbolikus világban is, amelyek éppúgy cselekvésre készíthetnek, mint a fizikai szükségletek, vagy kényszerek. Azt hiszem ez roppant izgalmas tudományos és kulturális kérdés napjainkban. Ismerete nélkül az Alföld jövője sem képzelhető el. Az is végtelemül izgalmas kérdés, hogy hogyan teremtsünk új regionális szimbólumokat? (Rakonczai J.–Szabó F. 1996). Talán új lokális identitást, ami érzelmileg befogadható, sőt konkrét – városi, falusi, tanyai és alföldi cselekvési programokban testet ölt.

Tisztában kell lennünk vele, hogy a modern társadalmak progresszivitása és erőszakossága éppen a helyi kultúra, a lokális identitás ellen hat, de meggyőződéssel merem kijelenteni. A mai világban szinte egyetlen alföldi esélyünk, hogy a kultúránkra, hagyományainkra alapozva megkíséreljük a lehetetlent – ahogy egyes új elméletek szólnak. Például az indiai Nobel díjas Sen biorégió elmélete, vagy az újra gondolható kultúragazdaságnak a modernitás utáni korra szóló elmélete. Amely azzal számol, hogy az egyre nyilvánvalóbb állandó növekedést és mértéketlen fogyasztást fel kell váltania a szükségletek kielégítését szolgáló erős helyi gyökerekkel is rendelkező gazdaságnak. A technikai műszaki alapok mellett legalább olyan fontosak lesznek a humán, az emberi, a kulturális alapok. A felülről vezérelt rendszereket az alulról építkező, a szubszidiaritást, a helyi közösség önrendelkezését kiinduló alapnak tekintető modellek váltják fel. A ráció mellett ismét fontos lesz az emóció is, az abból táplálkozó plusz lelki-emberi energiák. S a masculin, a kizárólag a versenyt és versenyképességet szajkózó, azaz férfias gondolatmenetek mellett legalább olyan fontos lesz a dolgok feminim jellege, nőiessége. Ahogy Kiss Benedek költő klasszikus verssorában fogalmaz: „Asszonyról, Istenről, Hazáról, Alföldül érzem, Alföldül gondolkodom”. Próbáljuk meg ismét. Másképp nem fog menni.

Irodalom

- Beluszky Pál 1988: Az Alfölszindróma eredete, Vázlat. In: Tér és társadalom, 4. pp. 3-29.
- Beluszky P. 2001: A Nagyalföld történeti földrajza. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 274 o.
- Csatári B. 1993a: Az Alföld tünetcsoport újjáéledése, Tér és társadalom, 7. évf. 3-4. pp. 1-12.
- Csatári B. 1993b: Az Alföld kutatási program alapján a régió fejlesztésére megfogalmazott ajánlások, Tér és társadalom, 7. évf. 3-4. sz. pp. 151-164.
- Csatári B. 1995: Az Alföld helyzete és perspektívái. Alföldkutatási program 1991-1994. A Nagyalföld Alapítvány Kötetei 4. Békéscsaba, 99 o.
- Csatári B. 2010: Jövőkép vázlatok a Duna-Tisza közéről. Forrás, 42. évf. 7-8. sz. pp. 127-138.
- Enyedi Gy. 1994: Az Alföld fejlesztésének perspektívái. In: Timár J. (szerk.) 1994: Az „alföldi út” kérdőjelei. Alföld Kongresszus, Békéscsaba
- Enyedi Gy. 2009: Megnyitó In: Belanka Cs.–Duray B. (szerk.): Helyünk a világban – alföldi válaszok a globalizáció folyamataira, Békéscsaba, 2009. pp. 9-11.
- Rakonczai J.–Szabó F. (szerk.) 1996: A mi Alföldünk. Békéscsaba, 225 o.
- Timár J. (szerk.) 1994: Az „alföldi út” kérdőjelei. Alföld Kongresszus, Békéscsaba, 320 o.

